

UOT 330.354

GÖMRÜK SIYASƏTİNİN İQTİSADI İNTEQRASIYA PROSESLƏRİNƏ TƏSİRİ İSTİQAMƏTLƏRİ

ƏHMƏDOV MƏHƏMMƏD ƏLƏDDİN oğlu.

Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim

mehammed.ehmedov.57@mail.ru

Açar sözlər: iqtisadi integrasiya, xarici iqtisadi fəaliyyət, gömrük siyasəti, gömrük məhdudiyyətləri, azad ticarət

Müasir dünya iqtisadiyyatının, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən yararlanmaqla, milli iqtisadi maraqların qorunması, milli istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi və tələbatların daha dolğun ödənilməsi əsasında ölkə əhalisinin iqtisadi və sosial şəraitinin yaxşılaşdırılmasıdır. Bu strateji məqsədin həyata keçirilməsi isə, hər şeydən əvvəl, dünya iqtisadiyyatında baş verən müxtəlif proseslərin, o cümlədən qloballaşma və integrasiya proseslərinin, eləcə də dəyişən müxtəlif iqtisadi mənafehlərin nəzərə alınmasını tələb edir.

Məlumdur ki, müasir dünya iqtisadiyyatı hələ XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başlamışdır. XIX əsrin sonlarına qədər beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin xarakteri təbii şəraitlə, coğrafi mühit və təbii ehtiyatlarla müəyyənləşirdi. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünya iqtisadiyyatının təbii amillərindən asılılığı azalmış, onun texnoloji amillərdən asılılığı isə güclənmişdir. [2, s.713] Hal-hazırda isə dünya təsərrüfat əlaqələri aşağıdakı iki əsas formada baş verir: beynəlxalq iqtisadi integrasiya və transmilli əlaqələr formasında. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya ayrı-ayrı milli təsərrüfatların bir-birinə yaxınlaşması, onların bir-birini tamamlamasıdır. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya, hər şeydən əvvəl, beynəlxalq əmək bölgüsü və istehsalın beynəlxalq kooperasiyalaşması proseslərinə əsaslanır. Beynəlxalq əmək bölgüsü əməyin ərazi bölgüsünün ən yüksək formasıdır, istehsalın beynəlxalq ixtisaslaşmasıdır. İstehsalın ixtisaslaşması, o cümlədən beynəlxalq ixtisaslaşma prosesləri aşağıdakı əsas formalarda aparılır: hazır məhsul üzrə, hazır məhsulun ayrı-ayrı hissələri üzrə, vahid məhsul istehsalının ayrı-ayrı texnoloji mərhələləri üzrə. İstehsalın beynəlxalq kooperasiyalaşması isə bir-birini tamamlayan müxtəlif ixtisaslaşdırılmış istehsalların qarşılıqlı əlaqəsi prosesidir.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri olsa da, onun dərinləşdirilməsinə təsir göstərə bilən bir sıra amillər mövcuddur. Bu amillər beynəlxalq iqtisadi integrasiya proseslərini ya ləngidə, ya da sürətləndirə bilər. Belə amillərdən biri isə gömrük siyasətidir. Gömrük siyasəti xarici iqtisadi fəaliyyətdə maneələr, kvotalar, qadağalar və s. bu kimi məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi yolu ilə beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən yararlanmağa yönəldilmiş dövlət tədbirləri sistemidir. Belə tədbirlər sistemi iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, bütün ölkələr tərəfindən tətbiq edilir. Lakin son dövrlər belə tədbirlərin tətbiqi siyasi xarakter almışdır. Yüksək gömrük məhdudiyyətlərinin tətbiqi ədalətsiz rəqabət vasitəsinə çevrilmişdir. Bu yolla dünya ölkələri öz iqtisadi maraqlarını qorumağa çalışırlar. Bu günkü müstəqil Azərbaycan Respublikası da fəal gömrük fəaliyyəti ilə məşğuldur. Azərbaycan Respublikasının gömrük fəaliyyəti faktiki olaraq müstəqillik illərində formalaşmışdır. Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili və inkişafı prosesini üç əsas mərhələyə ayırmaq olar: I mərhələ 1991-1994-cü illəri, II mərhələ 1995-2000-ci illəri, III mərhələ isə 2001-ci ildən sonrakı dövrü əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasında gömrük xidmətinin təşkilində, xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində müstəqillik illərimizin ikinci mərhələsi (1995-2000-ci illər) mühüm rol oynamışdır. Bu dövrdə gömrük işi yenidən təşkil olunmuş, onun maddi-texniki və hüquqi-normativ bazası möhkəmləndirilmiş, səmərəli gömrük fəaliyyəti hesabına

büdcə gəlirləri artırılmış, gömrük orqanlarının kadr potensialı gücləndirilmiş, gömrük orqanlarında xidmət mədəniyyətinin səviyyəsi yüksəldilmiş, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr genişləndirilmişdir. Bu mərhələ faktiki olaraq 1995-ci ilin yanvarın 9-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə işinin təşkilinə həsr olunmuş müşavirədən başlayır. Müşavirədə respublikada gömrük xidmətinin yenidən qurulması, onun inkişafının əsas istiqamətləri və prinsipləri müəyyən edildi. Gömrük siyasəti müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət tənzimləməsinin əsas vasitələrindən biridir və ümumən gömrük fəaliyyətinin əsasını təşkil edir, dövlətin daxili və xarici siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Məhz elə bu səbəblərdən irəli gələrək gömrük siyasəti dövlətin siyasi, hüquqi, iqtisadi, təşkilati və digər tədbirlər sistemi kimi nəzərdən keirilməlidir. Bu tədbirlər sistemi ölkənin daxili və xarici iqtisadi maraqlarının və məqsədlərinin qorunmasına və yerinə yetirilməsinə yönəldilməlidir. Hər bir dövlətin gömrük siyasətinin əsas məqsədi milli iqtisadi maraqların təmin edilməsidir. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 2-ci maddəsində göstəriləndiyi kimi, gömrük siyasətinin məqsədi gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin tənzimlənməsi vasitələrindən daha səmərəli istifadənin təmin edilməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsidir. [1, s.10]

Hər bir dövlətin gömrük siyasəti xarici iqtisadi fəaliyyətdə ya proteksionist, ya da azad ticarət siyasətinə üstünlük verilməsindən asılı olaraq formalaşır. Proteksionist istiqamət yüksək gömrük rüsumlarının tətbiqini və idxalın məhdudlaşdırılmasını tələb edirsə, azad ticarət siyasəti xarici iqtisadi fəaliyyətdə hər cür məhduduyuşların aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. [3, s.36] Xarici iqtisadi fəaliyyətin mahiyyətindən və xarici iqtisadi fəaliyyətə qoyulan tələblərdən irəli gələrək müasir Azərbaycanın iqtisadi inteqrasiya proseslərini gücləndirə biləcək gömrük siyasətinin aşağıdakı yeddi əsas istiqamətini formalaşdırmaq olar.

Birinci istiqamət xarici iqtisadi fəaliyyətin qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsi və iqtisadi mühit dəyişdikcə gömrük qanunvericiliyində müvafiq dəyişikliklərin aparılmasıdır. Bununla əlaqədar, qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik illərində xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi haqqında onlarca iqtisadi qanunlar, digər normativ aktlar, əsasnamələr, təlimatlar hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Bu dövr ərzində iqtisadi şərait və ya iqtisadi maraqlar dəyişdikcə qəbul edilmiş qanunlara müvafiq düzəlişlər, əlavələr edilmişdir. Məlumdur ki, xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsini təmin edən əsas dövlət qanunu Gömrük Məcəlləsidir. İlk Gömrük Məcəlləsi 1997-ci ildə qəbul edilmiş, 2011-ci ildə isə əsaslı dəyişikliklərlə yeni Gömrük Məcəlləsi qəbul edilmişdir.

İkinci istiqamət, gömrük sərhəddindən keçirilən əmtəə və nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatlarının sadələşdirilməsidir. Bu əməliyyatlar bilavasitə gömrük orqanlarının yerinə yetirdiyi əməliyyatlardır və bu əməliyyatların icra edilməsi mexanizmlərindən, ona əməl olunması qaydalarından, mərhələlərindən, müddətlərindən asılı olaraq gömrük işinin keyfiyyəti, onun səmərəlilik səviyyəsi barədə fikir yürütmək olar.

Üçüncü istiqamət, milli iqtisadiyyatda ixrac yönümlü istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsinin stimullaşdırılmasıdır. Məlumdur ki, xarici iqtisadi fəaliyyətin inkişaf etdirilməsində əsas məqsədlərdən biri həm beynəlxalq ticarət sahəsində, həm də, ümumiyyətlə, milli tədiyyə balansında müsbət saldoya nail olmasıdır. Bu isə əsasən ölkənin ixrac potensialının yüksəldilməsi hesabına mümkündür. Bu mənada dövlətin əsas iqtisadi vəzifələrindən biri dövlət yardımları, kreditləri, investisiyaları, güzəştli vergilər hesabına ixrac yönümlü istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli iqtisadi şəraitin yaradılmasıdır.

Dördüncü istiqamət, milli əmtəələr üçün analoji xarici əmtəələrlə müqayisədə əlverişli rəqabət şəraitinin yaradılmasıdır. Bu məqsədlə tətbiq edilən gömrük siyasətinin əsas vəzifələrindən biri istehsalı ölkə ərazisində təşkil olunmuş və gələcəkdə də istehsalının artırılması nəzərdə tutulan milli əmtəələrin istehsal xərclərinin və deməli, bu əmtəələrin satış qiymətlərinin nisbətən yüksək olduğu bir şəraitdə xaricdən gətirilən analoji əmtəələr üçün müəyyən məhduduyuşların tətbiq edilməsidir. Bu proses daim diqqət mərkəzində olmalı və milli əmtəələrin istehsal xərcləri aşağı düşdükcə göstərilən məhduduyuşlar tədricən ləğv edilməlidir.

Beşinci istiqamət, milli istehsal və xidmət sahələrinə, xüsusilə emal sahələrinə xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli iqtisadi mühitin təmin edilməsidir. Bəzən milli istehsal sahələrinin, xüsusi ilə, emal və ixrac yönümlü istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün daxili investisiyalar kifayət etmir və xarici investisiyalara ehtiyac yaranır. Bu məqsədlə həmin sahələrin inkişafının təmin edilməsi üçün ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi, xarici kapital axınının artırılması, xarici investorlar üçün cəlbəedici şəraitin yaradılması gömrük siyasətinin əsas vəzifələrindən biridir.

Altıncı istiqamət, beynəlxalq maliyyə-kredit və gömrük strukturları ilə, beynəlxalq iqtisadi birliklər və xarici ölkələrlə qarşılıqlı faydalılıq əsasında əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasıdır. Göstərilən strukturlar və xarici ölkələrlə əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması gömrük işinin təşkili və ya xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sahəsində səmərəli mexanizmlərin, digər gömrük vasitələrinin tətbiqinə imkan yaradır.

Yeddinci istiqamət, ölkə əhalisinin və digər bazar subyektlərinin, bütün istehlakçıların xarici əmtəələrə olan tələbatının daha dolğun ödənilməsinin təmin edilməsidir. Gömrük siyasətinin əsas vəzifələrindən biri istehsalı xarici ölkələrdə yüksək səviyyədə təşkil olunmuş və istehsal xərcləri minimum səviyyəyə endirilmiş əmtəələrin və ya istehsalı ölkə ərazisində təşkil edilməyən və gələcəkdə də istehsalı qeyri-mümkün görünən əmtəələrin, xüsusilə, yüksək istehlakçı tələbinə malik olan əmtəələrin ölkə ərazisinə gətirilməsi üçün hər cür maneələrin aradan qaldırılması və belə əmtəələrin idxalının stimullaşdırılmasıdır.

Elmi yeniliyi: Azərbaycan Respublikasının gömrük fəaliyyəti beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın təmin edilməsi nöqtəyi-nəzərindən tədqiq edilmiş və konkret təkliflər işlənmişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədə göstərilmiş əsas nəzəri və praktiki fikirlər mühazirə mətnlərində istifadə edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı, 2011, 138 s.
2. Əliyev A.Ə. Gömrük işi və dünya iqtisadiyyatının inkişafı. Bakı: Çarşıoğlu, 2003, 240 s.
3. Журавлева Г.П. Экономическая теория - Макроэкономика-1, 2 - Метаэкономика - Экономика трансформаций. Учебник. М.: Юристъ, 2004, 282 с.

РЕЗЮМЕ

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВЛИЯНИЯ ТАМОЖЕННОЙ ПОЛИТИКИ НА ПРОЦЕССЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Ахмедов М.А.

Ключевые слова: экономическая интеграция, внешняя экономическая деятельность, таможенная политика, таможенные ограничения, свободная торговля.

В статье рассматриваются вопросы влияния таможенной политики на процессы экономической интеграции. На примере таможенной политики Азербайджанской Республики определены основные направления ее влияния на процессы экономической интеграции.

SUMMARY

DIRECTIONS OF IMPACT OF CUSTOMS POLICY ON ECONOMIC INTEGRATION PROCESSES

Ahmedov M.A.

Key words: economic integration, foreign economic activity, customs policy, customs restrictions, free trade.

The article examines the impact of customs policy on economic integration processes. In the context of the customs policy of the Republic of Azerbaijan, directions of its influence on economic integration processes have been defined.

Daxilolma tarixi: İlk variant 09.01.2019
Son variant 25.06.2019